

Волохова Л.Ф.

*к.е.н., доцент кафедри страхування,
банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

Volokhova Liudmyla

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Захаренко В.В.

*магістр,
Київський національний університету
імені Тараса Шевченка*

Zakharenko Vladyslav

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

FOREIGN EXPERIENCE OF LIFE INSURANCE MARKET DEVELOPMENT AS A FACTOR OF INFLUENCE ON UKRAINIAN REALITIES

Анотація. У статті розглядаються зарубіжний досвід ведення страхової справи та місце України на європейському та світовому ринках страхування життя, з'ясовується існування суттєвих відмінностей параметрів та пропорцій вітчизняного ринку від стандартів європейського ринку страхування. Наголошується на складних та довготермінових завданнях, які постають перед державою у цілому, Нацкомфінпослуг та всіма учасниками страхового ринку на шляху євроінтеграції. Зазначається, що офіційні інформаційні джерела на даному етапі не дають змоги науковцям та учасникам ринку розглянути конкретні напрями процесу наближення практики страхової діяльності України до норм європейського ринку. Разом ьз тим національний страховий ринок має ознаки еволюційного розвитку та намагається адаптуватися до сучасних змін і викликів українських реалій.

Ключові слова: страхування життя, євроінтеграція, зарубіжний досвід, правові норми страхового ринку, європейські стандарти.

Постановка проблеми. Входження України в міжнародну спільноту вимагають зміцнення ринкових відносин у системі страхового захисту. Посилення інтеграційних процесів та загальна тенденція євроін-

теграції передбачають визначення ролі та місця ринку страхових послуг України на міжнародному рівні, приєднання його до загальносвітових тенденцій. Разом ьз тим розвиток страхового ринку гальмується недосконалим і застарілим законодавством, неефективними, непрозорими, непередбачуваними та вибірковими правилами державного регулювання і нагляду. З огляду на це, дослідження щодо зарубіжного досвіду розвитку ринку страхування життя з метою вдосконалення національного ринку є важливим і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед вітчизняних учених цю проблему досліджували В.Д. Базилевич, О.М. Залетов, Е.М. Лібанова, Д.А. Навроцький, С.С. Осадець, Р.В. Пікус, Н.В. Приказюк та ін.

Зокрема, В.Д. Базилевич, С.С. Осадець, Р.В. Пікус розглядають проблеми становлення та функціонування ринку страхування життя, ролі держави та міжнародних страхових організацій у страховому бізнесі.

Вагомий внесок зробили зарубіжні вчені: Л.Р. Андерсон, А.Д. Кейс, М.П. Кене, С.Л. Макгрегор, О.С. Мітчел, Д.П. Фокс, Т.П. Філіпсон, Х.М. Франг та ін. Значна увага

в роботах О.С. Мітчела, Л.Р. Андерсона, Е.М. Лібанової приділяється економіко-математичним моделям індивідуального та колективного ризиків, тривалості життя тощо.

На жаль, національний ринок страхування життя є досить не розвинений і займає лише 0,006% ВВП України, тоді як в європейських країнах він сягає 10% ВВП.

Мета статті. Метою цієї роботи є дослідження передового європейського досвіду в галузі страхування життя для вдосконалення національного страхового ринку України та адаптації його до правового простору Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Досвід країн Європейського Союзу показує, що страхування життя займає одну з лідируючих позицій у доходах страхової компанії в галузі особистого страхування. Так, обсяг страхових премій Німеччини за 2017 р. становить 246 000 млн. дол. (із них 115 000 млн. дол. Life-страхування). У цілому страховий ринок Німеччини характеризується динамічним розвитком: щорічний приріст обсягу надходжень страхових платежів становить близько 10%. Сектор особистого страхування цієї країни залежить від зростаючої конкуренції комерційних банків, які прагнуть організувати страхове обслуговування клієнтів через свої операційні зали. Загалом прибутковість операцій у секторі страхового обслуговування фізичних осіб (87% страхового ринку) вища, ніж у секторі обслуговування юридичних осіб (13%) [1].

У Франції обсяг страхових премій за 2017 р. становить 207 459 млн. дол. (із них 129 216 млн. дол., Life-страхування). Страхування життя – накопичувальне страхування – один із найбільш зручних і надійних способів довгострокового інвестування. Однією з принципів особливостей страхування життя є його довгостроковий характер (до 40 років і довічно). На страхові поліси (перш за все на поліси накопичувального страхування) припадає 20% усіх фінансових активів населення і 10% їх сумарного майнового надбання [1].

Порівняно з іншими країнами французькі брокери мають значну частину ринку і у найближчому майбутньому будуть відігравати значну роль завдяки змінам у струк-

турі ринку. Страхові агенти з найму створюють реальну присутність на ринку, тому знаходяться поблизу своїх клієнтів. Вони найбільш активні у сфері індивідуального страхування, не пов'язаного зі страхуванням життя, а також у страхуванні дрібних і середніх компаній. Із 1980 р. чисельність страхових агентів значно зменшилася, але вони все ще залишаються лідерами з продажу страхових полісів, які не належать до страхування життя. У сфері страхування життя вони мають 17% ринку [2, с. 147–152].

Майже в усіх європейських країнах розповсюджений специфічний вид страхування життя під назвою «тонтина», тобто якщо сім'я, що уклала договір страхування, не доживає до певного терміну, страхова компанія не виплачує відшкодування. Крім того, у розвинутих країнах Європи більш конкретизовані форми страхування фінансових ризиків, що відповідає розвитку та потребам їхньої економіки.

Для того щоб виділити негативні та позитивні боки євроінтеграції України та використання європейського досвіду на страховому ринку, проаналізуємо страховий ринок Польщі.

За останні 20 років страховий ринок Польщі збільшився на 36,5%, із 1998 р. ринок ризикового й особистого страхування виріс на 54%, а ринок страхування життя – в чотири рази [3, с. 47–80]. Сьогодні на польському ринку страхових послуг представлено 63 ліцензовані страхові/перестрахові компанії, серед них – 20 компаній страхування життя. Всі компанії є членами Польської страхової палати. Польський страховий ринок є досить консолідованим. П'ять найбільших страхових компаній займають близько 65% усього ринку. Така консолідація відбулася завдяки найбільшій польській страховій компанії PZU (присутня й на ринку України).

На початкових етапах розвитку переважало ризикове страхування, але в міру розвитку страхового сектору економіки структура ринку наблизилася до європейських стандартів, і сьогодні близько 69% за обсягом зібраних страхових внесків належить страхуванню життя [3, с. 55–74].

Для польського ринку характерне різноманіття каналів продажу страхових продуктів: у страхуванні життя домінуючим каналом є продаж полісів співробітниками відділень страхових компаній (27%), агентами (25%) та за посередництвом банків (23%). У ризиковому й особистому страхуванні основна дистрибуція лягає на плечі агентів (47%) і співробітників відділень (21%).

Що стосується перспективи розвитку страхової галузі у цілому, то експерти прогнозують, що в найближчі роки на польському страховому ринку домінуватиме тенденція до подальшого зростання частки страхування життя. Прогнозується й зростання частки пенсійного страхування, яка сьогодні є однією з найнижчих [2, с. 139–145].

Повертаючись до українського страхового ринку, не варто чекати, що на тлі економічних проблем страховий ринок України запрацює так само, як в європейських країнах. Саме час страховим компаніям зайнятися поверненням довіри до себе. Страховикам сьогодні слід активніше вирішувати кадрові питання: повноцінна підготовка фахівців для ринку страхування ще не поставлена на потік, тож компаніям потрібно самостійно підвищувати кваліфікацію своїх співробітників [4, с. 120–122].

Також не слід нехтувати дотриманням умов добросовісної конкуренції та необхідністю захисту від монополізації деяких видів страхування й окремих галузей. Страховикам слід брати активну участь у вдосконаленні профільного законодавства, а вивчення досвіду реформування страхового сектору європейських країн дасть змогу не повторювати чужі помилки й ефективно впроваджувати нові страхові продукти, безболісно (наскільки це можливо) адаптуватися до європейського законодавства [5, с. 146–151].

Інститут страхової інформації, використовуючи безліч різних джерел, проводить дослідження та надає стандартизовану інформацію про 90 країн світу. За розміром валових страхових премій Україна займає низькі позиції. (табл. 1). Навіть Аргентина, Південна Африка та інші мають значно більший обсяг зібраних страхових премій.

Серед країн, які представлені в табл. 1, Україна має найнижчий рівень ВВП на одну особу, що ставить її на позиції країн із низькими показниками.

У європейських країнах прослідковується тенденція до підвищення конкуренції, незважаючи на зміни, які відбуваються на страхових ринках країн. Починаючи з 2016 р. почали діяти нові вимоги до платоспромож-

Таблиця 1

Обсяг зібраних страхових премій у різних країнах світу, млн. дол. США

№	Країна	Інші види страхування ніж страхування життя	Страхування життя	Валові зібрані премії		ВВП на одну особу, тис. дол. США
				Всього	Частка у світі, %	
1	Україна	3,276	0,310	3,586	0,08	3,00
2	Аргентина	13,957	3,359	17,317	0,37	17,93
3	Польща	9,729	8,355	18,084	0,39	21,25
4	Фінляндія	5,243	22,363	27,606	0,59	36,89
5	Південна Африка	9,565	44,556	54,121	1,17	12,33
6	Австралія	32,667	45,641	78,309	1,69	44,37
7	Нідерланди	75,135	26,005	101,14	2,18	41,45
8	Канада	52,334	73,010	125,344	2,70	43,62
9	Південна Корея	91,204	54,223	145,427	3,13	33,93
10	Німеччина	132,813	114,349	247,162	5,33	39,89
11	Франція	94,598	160,158	254,754	5,49	34,34
12	Китай	125,844	152,121	277,965	5,99	9,86
13	Великобританія	106,75	222,893	329,643	7,10	37,33
14	Японія	108,773	442,733	531,506	11,45	37,21
15	США	726,397	532,858	1259,26	27,13	52,45
	Всього у світі	2032,850	2608,091	4640,941	100	x

Джерело: складено на основі [1; 6]

ності страховиків, удосконалення систем фінансової звітності, створення докладних актуарних моделей. Перехід на нові методи потребує використання страховиками нових технологій. Багато великих страхових компаній ще з 2015 р. інвестували в поліпшення технологічних рішень, а саме в інтерфейсні програми, цифрові платформи [7, с. 214–218].

Стосовно проблеми з'ясування місця України серед країн Європи, то дані, приведені дослідником, дають можливість зробити маловтішні висновки. Так, якщо за розміром обсягів страхових премій у цілому Україна посідала 24-е місце з 32 країн та випереджала Словаччину, Румунію та деякі інші країни, то на ринку Life вона займала лише 31-е місце. Але найбільш негативну картину має ситуація з показниками страхових премій на одну особу. На жаль, вітчизняний ринок за цим показником займає 32-е місце з 32 країн як на ринку в цілому, так і на ринках Non-Life та Life. Для порівняння: якщо по ринку в цілому премії на душу населення в Україні досягли \$64, то середнє значення по Європі – \$1839,1 (середнє значення по Африці – \$60,6). На ринку Non-Life премії на душу населення становили \$61,5, а середнє значення по Європі – \$740,3. І, нарешті, ринок Life дає таку картину: \$2,5 в Україні – страхова премія на душу населення и \$1098,8 – середнє значення по Європі. Якщо взяти до уваги, що премії зі страхування життя значною мірою складаються не з премій за добровільними довгостроковими договорами, а з премій за договорами страхування життя позичальників кредитів, то стає зрозуміло, який довгий шлях має пройти Україна для наближення до європейських стандартів у галузі страхування життя [8–10; 6].

Розглянувши місце України на європейському та світовому ринках страхування, з'ясувавши суттєві відмінності в параметрах та пропорціях на вітчизняному ринку та стандартах європейського ринку страхування, можна зрозуміти, які складні та довготермінові завдання постають перед державою у цілому, службою Нацкомфінпослуг та всіма учасниками страхового ринку на шляху євроінтеграції. На жаль, через відсутність достатньої інформації ми не маємо

можливості розглянути конкретні напрями процесу наближення практики страхової діяльності України до норм європейського ринку, який, до речі, перебуває у стані постійного розвитку, адаптації до сучасних змін, викликів різного походження [11].

З огляду на це, необхідно вдосконалити напрями роботи, що стосуються діяльності регулятора, стану законодавства, лімітів відшкодування з нещасних випадків, страхової оцінки життя громадян України, трактування деяких термінів, використання мережі Internet, організації медичного страхування тощо.

Аналітичне дослідження системи правового забезпечення та практики державного регулювання страхової діяльності в країнах Європейського Союзу дає змогу стверджувати, що зазначені країни мають уніфіковані методи й форми державного регулювання страхової діяльності, які встановлюються відповідними директивами ЄС із питань страхування.

Частиною національного законодавства України щодо правового регулювання страхової діяльності є джерела міжнародного характеру, ратифіковані Верховною Радою. Це дає змогу учасникам страхових правовідносин безпосередньо керуватися та застосовувати норми міжнародного права.

Однією з основних загальноправових засад страхової діяльності є засада законності. Разом із тим слід зазначити, що наявність у цивільному законодавстві великої кількості бланкетних норм, які відсилають до різноманітних підзаконних нормативних актів, інструкцій, положень, правил, що приймаються виконавчими органами, не сприяє реалізації правових норм. Слід урахувати, що в процесі застосування загальноправові засади трансформуються в галузевому законодавстві, у нормах та інститутах певної галузі. Інститут страхування в основі регулювання базується на засадах, що характерні для всього національного законодавства та права.

Правові норми стосуються й нормативної бази страхування. Зокрема, надійність страховика ототожнюється з платоспроможністю, яка визначається у вигляді нормативу співвідношення суми страхових резервів і власного капіталу до сукупності всіх

страхових зобов'язань за всіма договорами страхування. Разом із тим більш удалим є визначення поняття фінансової надійності страхової компанії, яке включало б у себе аспект, що не враховується попередніми критеріями і дає більш реальну характеристику можливостям страховика виконати свої зобов'язання перед клієнтами. Погоджуємося з науковцями, що фінансова надійність страхової компанії – здатність компанії виконувати свої функції за будь-якої економічної чи політичної ситуації в обсязі і формах, які вважаються прийнятними в обставинах, що склалися [7, с. 4–11].

Процес інтеграції України в Європейське Співтовариство неможливий без реформування правового інституту страхування, що вимагає встановлення відповідних принципів, на підставі яких здійснюється державне регулювання страхової діяльності в ЄС та інших країнах із ринковою економікою.

Основним призначенням ключових засад страхування є наявність необхідних положень щодо ефективної роботи системи страхового нагляду в цих країнах. Вони, зокрема, повинні виступати основним орієнтиром для органів нагляду в усіх юрисдикціях, можуть бути доповнені залежно від спеціальних умов та особливостей ринків страхування, повинні допомагати органам нагляду виконувати функції на ринку страхування [12, с. 15–17].

Критичний аналіз нормативно-правових актів, що прийняті з часу отримання Україною незалежності, з'ясування їхніх позитивних рис і недоліків спонукають до висновку про подальше вдосконалення розвитку страхової галузі з урахуванням світового досвіду та національних особливостей. Окрім того, гармонізація національного законодавства з європейськими нормами врегулювання претензій є одним із напрямів інтеграції держави до європейського простору [5, с. 115–143].

Основні принципи, декларовані Другою директивою по платоспроможності страхових і перестраховальних компаній країн ЄС (Solvency II), а також вимоги Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS) покликані сприяти уніфікації національних систем регулювання. Фрагментованість регулювання в глобальному масштабі є основним

чинником, що перешкоджає міжнародній експансії, оскільки обмежує доступ на ринки і зумовлює збільшення вимог до достатності капіталу й операційних витрат [3, с. 237].

Однак є й позитивні чинники, пов'язані зі зміною і жорсткістю регулятивних вимог. Реалізація вимог Solvency II може призвести до зростання попиту на угоди, що передбачають спрощені вимоги до обсягу капіталу для страхових компаній із більш високим рівнем платоспроможності. Однак запізниле впровадження цих вимог зменшує затребуваність таких продуктів на ринку.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши страхові тенденції розвитку страхових ринків країн Європейського Союзу, можна зробити такі висновки та виділити основні напрями щодо вдосконалення рику страхування життя в Україні:

1. Зменшення кількості страхових компаній – нерентабельні страхові компанії сприяють гальмуванню розвитку страхового ринку України. Вже багато рокові у ТОП лідерів страхових компаній із ризикових та лайфових послуг залишаються одні й ті ж страховики, переважно це компанії з іноземним капіталом. З одного боку, це позитивно, оскільки багатий досвід зарубіжних страховиків стає прикладом для вітчизняних страхових компаній, але водночас розвиток вітчизняних страхових компаній гальмується. Зменшення кількості страхових компаній дасть змогу зменшити рівень тінізації економіки через знищення роботи нелегальних схем із боку страховиків і страхувальників.

2. Важливо також зробити страхові компанії надійними інвесторами для підвищення їхньої доходності, і не лише як вирішальний чинник популяризації їх серед населення, а й для збільшення його добробуту. Оскільки страхові продукти, особливо поліси особистого страхування, – це об'єкт пасивного попиту, то необхідно наблизити ці послуги до населення, тобто досконаліше інформувати потенційних споживачів.

3. Розширити продаж. Найбільша кількість страхових продуктів продається через офіси, необхідно наблизити канали продажу до населення та спростити спосіб купівлі страхового продукту.

Література:

1. World International Insurance Fact Book 2017. International Insurance Institute, 2017. 110 p. URL : http://www.iii.org/si-tes/default/files/docs/pdf/international_insurance_factbook_2017.pdf].
2. Фолькер Х. Особливості страхування життя в європейських країнах. *Страхова справа*. 2014. № 2(18). С. 25–28.
3. Fang H., Keane M.P. Sources of Advantageous Selection: Evidence from the Medigap Insurance Market. *Journal of Political Economy*. 2008. № 1.
4. Пікус Р.В. Розвиток страхового ринку в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2011. Вип. 126. С. 15–18.
5. Супрун А.А. Проблеми розвитку в Україні страхування життя та шляхи їх вирішення. *Збірник наукових праць НУ «Острозька академія»*. 2011. Вип. 9. Ч. 4. С. 283–291.
6. Insurance TOP – Страховий рейтинг. URL : <http://www.insurancetop.com>.
7. Страховий ринок в Україні як фактор фінансової стабілізації економіки / І.І. Субачов та ін. *Фінанси України*. 2010. № 5. 146 с.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.
9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : www.minfin.gov.ua.
10. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL : nfp.gov.ua.
11. Форіншурер. URL : <http://www.forinsurer.com>.
12. Особенности схем по страхованию жизни и их выгода. URL : <http://www.forinsurer.com>.

Анотація. В статтю розглядаються зарубіжний досвід ведення страхового дела и место України на європейському и міжнародному ринках страхування життя, дається порівняльна характеристика ринку страхування життя в Україні по порівнянню с передовими європейськими країнами, вивчається існування відмінностей в параметрах и пропорціях вітчизняного ринку по порівнянню со стандартами європейського ринку страхування. Акцентується увага на складних и довготривалих завданнях, які стоять перед країною в цілому, Нацкомфінуслуг и всіма учасниками страхового ринку на шляху євроінтеграції. Відзначається, що офіційні інформаційні джерела на даному етапі не дозволяють розглянути конкретні напрями процесу зближення практики страхової діяльності України и норм європейського ринку, який знаходиться в постійному розвитку и адаптується к викликам сучасності.

Ключевые слова: страхування життя, євроінтеграція, зарубіжний досвід, правові норми страхового ринку, європейські стандарти.

Summary. The article deals with the foreign experience of conducting an insurance business and the place of Ukraine in the European and world market of life insurance, gives a comparative description of the life insurance market in Ukraine and advanced European countries. It is emphasized that national insurance is lagging behind the world indicators and provided the main proposals to overcome the most important negative phenomena of this financial sector. It is necessary to reduce the number of unprofitable insurance companies that are affected by the growth of the Ukrainian market. Reducing the number of insurance companies in order to reduce the level of shadow economy by eliminating the work of illegal schemes on the part of the insurer and insured. The practical significance of the work is to substantiate the need to an appropriate level market demand for qualified personnel, insurance agents, underwriters, actuaries, etc. Use funds from state and local budgets and public funds to cover insurance risks in the state. The paper analyzes the significant differences in parameters and indicators of the Ukrainian market from the standards of the European market of insurance. In particular, it should be noted that in the process of regulation of the insurance, usually, the legal principles are used, which are typical for the national legislation, while in other areas general principles of law transformed into legal norms of the sectoral legislation. It emphasizes the complex and long-term challenges faced by the state, National Financial Services Commission and all the participants of the insurance market on the way to European integration. It is noted that official information sources these days do not allow to consider specific directions of the process of practice approximation of insurance activity in Ukraine to the norms of the European market, which is in constant development, adaptation to modern changes, challenges of the present. After the analysis of the main insurance markets development tendencies of the European Union countries and peculiarities of national realities, authors suggest ways to improve the life insurance market in Ukraine.

Keywords: life insurance, European integration, foreign experience, legal norms of the insurance market, European standards.